

EWA ŁAPIŃSKA

- Uniwersytet w Białymstoku
- e-mail: e.lapinska@uwb.edu.pl
- ORCID: 0000-0002-2064-1556

POSTPANDEMICZNA ANALIZA PRZEPISÓW PRAWNYCH REGULUJĄCYCH TESTAMENT USTNY

1. Wstęp

W świetle polskiego prawa spadkowego spadkodawca może dowolnie ukształtować pośmiertne losy gromadzonych dóbr majątkowych poprzez dokonanie rozrządzeń testamentowych. Na gruncie przepisów art. 941 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360)¹ testament stanowi jedyny instrument prawny umożliwiający zindywidualizowanie porządku dziedziczenia. W przypadku dziedziczenia testamentowego istotnego znaczenia nabierają rzeczywiste relacje interpersonalne łączące spadkodawcę ze spadkobiercami ustawowymi oraz inne okoliczności faktyczne, które testator uznaje za ważne. Najczęściej powyżej wymienione czynniki są uzasadnieniem dla dokonanych przez testatora rozrządzeń testamentowych w konkretnym przypadku. Niczym nieskrępowana wola testatora w kreowaniu porządku dziedziczenia, aby mogła zostać urzeczywistniona po jego śmierci, musi zostać utrwalona w jednej z form przewidzianych w przepisach art. 949–954 KC. Wśród nich dokonano podziału na formy, z których niezależnie od okoliczności może skorzystać spadkodawca w celu złożenia oświadczenia woli na wypadek śmierci (tj. testamenty zwykłe) oraz formy, których ważność została uzależniona od spełnienia określonych przesłanek mogących mieć charakter przedmiotowy lub podmiotowy (tj. testamenty szczególne). Ustawodawca nie zdecydo-

¹ Dalej jako: KC.

wał się na przeprowadzenie informatyzacji tej części prawa spadkowego. Z tego powodu posłużenie się przez testatora nowoczesnymi technologiami w celu złożenia oświadczenia woli na wypadek śmierci przesądza o nieważności dokonanych rozrządzeń testamentowych. Wszelkie uchybienia wymogów formalnych czynią niemożliwe zastosowanie porządku dziedziczenia wyznaczonego przez testatora w testamencie. Polskiemu prawu spadkowemu nieznane pozostają rozwiązania prawne umożliwiające utrzymanie w mocy testamentu, który nie czyni zadość wszystkim wymogom formalnym.

Pomimo szerokiego wachlarza możliwości, który gwarantuje testament, niewielu Polaków decyduje się na utrwalenie swojej ostatniej woli. Badania przeprowadzone przez Kantar Milward Brown w 2017 r. i 2021 r. potwierdzają niewielkie praktyczne zastosowanie omawianej instytucji prawa spadkowego. W żadnym z nich liczba respondentów deklarujących dokonanie rozrządzeń testamentowych nie przekroczyła progu 15%². Wydaje się, że w obliczu pewnych okoliczności faktycznych strach o zdrowie i życie własne oraz swoich najbliższych powinien implikować chęć ostatecznego uporządkowania spraw majątkowych. Zdaje się, że do grupy wspomnianych okoliczności można by zaliczyć pandemię COVID-19. Celem artykułu jest analiza przepisów prawnych normujących formę testamentu ustnego z uwzględnieniem rzeczywistości powstałej w wyniku pandemii COVID-19. Innymi słowy, niniejszy tekst służy ukazaniu praktycznego wymiaru przepisów prawnych normujących formę testamentu ustnego w związku z sytuacją zaistniałą wskutek błyskawicznie postępującej epidemii oraz związanych z nią obostrzeń wprowadzanych w celu ograniczenia zachorowalności na COVID-19.

2. Przesłanki sporządzenia testamentu ustnego

Rzeczywistość będąca wynikiem ogłoszenia pandemii COVID-19 diametralnie różniła się od przedpandemicznego trybu życia prowadzonego przez zdecydowaną

² W 2017 r. zaledwie 13% respondentów zadeklarowało sporządzenie testamentu (<https://www.napisztestament.org.pl/aktualnosci/tylko-trzynastu-na-stu-polakow-powyzej-50-roku-zycia-napisalo-testament>; dostęp: 15.04.2023). Natomiast w 2021 r. liczba osób potwierdzających dokonanie rozrządzeń testamentowych zmalała do 8% (<https://www.napisztestament.org.pl/aktualnosci/tylko-8-na-100-polakow-napisalo-testament>; dostęp: 15.04.2023).

większość ludzi. Wprowadzane obostrzenia sprzyjały narastaniu obaw o zdrowie własne i swoich najbliższych, a zarazem zmuszały do przyzwyczajenia się do nowej rzeczywistości. Ponieważ pandemia COVID-19 stanowiła niecodzienną okoliczność dezorganizującą życie zbiorowe i wprowadzającą nowy porządek, analizie należy poddać przepisy prawne normujące formę testamentu ustnego, stanowiącego obok testamentu podróznego (art. 953 KC) oraz testamentu wojskowego (art. 954 KC), jedną z form szczególnych oświadczenia ostatniej woli. Wobec nowej sytuacji będącej wynikiem szybko rozprzestrzeniającej się epidemii testament ustny to jedyny testament szczególny, który przy spełnieniu którejkolwiek przesłanki przedmiotowej oraz dochowaniu wymogów formalnych, mógłby zostać ważnie sporządzony w dobie trwającej pandemii COVID-19.

Obserwacja praktyki testowania pozwala trafnie wywnioskować, że testament ustny cieszy się największą popularnością wśród testamentów szczególnych (Skowrońska-Bocian 2004: 105; Skowrońska-Bocian 2011: 139; Kucia 2012: 87; Borysiak 2014: 136; Kordasiewicz 2015: 377; Borysiak 2016: 108; Kucia 2019: 321). Wstrzymywanie się z dokonaniem rozrządzeń testamentowych jest wpisane w polską kulturę prawną (Osajda 2022). W społecznej świadomości testament zakorzenił się jako instytucja przeznaczona dla osób starszych oraz borykających się z poważnymi problemami zdrowotnymi. Pomimo ogromnej popularności z testamentem ustnym nieodłącznie wiąże się wiele istotnych problemów interpretacyjnych, które dotyczą każdego etapu jego sporządzania (Kucia 2019: 321; Maciejewska-Szałas 2022: 1475). Jednocześnie jego unormowania pozostawiają sporą przestrzeń na dokonywanie fałszerstw (polegających na zniekształceniu ostatniej woli testatora, która rzeczywiście została wyartykułowana przez niego albo sporządzeniu testamentu ustnego spadkodawcy, który nigdy nie złożył oświadczenia woli na wypadek śmierci w tej formie – Walczak 2021: 1019), które w praktyce testowania zdarzają się dużo częściej niż w przypadku pozostałych form aktu ostatniej woli (Czerwiakowski 1987: 46–51; Feluś 1996: 125–128; Skowrońska-Bocian 2004: 105, Borysiak 2016: 108).

Dostępność testamentu ustnego została ograniczona przez ustawodawcę dwiema przesłankami przedmiotowymi sformułowanymi alternatywnie w przepisach art. 952 § 1 KC (Haberkowicz 2022). W związku z tym każda z nich stanowi samodzielną (autonomiczną), a zarazem wystarczającą podstawę umożliwiającą dokonanie ważnych rozrządzeń testamentowych w formie ustnej (postanowienie SN z 8.02.2000 r., sygn. akt I CKN 408/98, Legalis nr 117919; postanowienie SN

z 20.03.2018 r., sygn. akt V CSK 492/17, Legalis nr 1781971). W ramach wspomnianych przesłanek można wyróżnić trzy szczególne sytuacje, których wystąpienie otwiera możliwość złożenia ważnego oświadczenia woli na wypadek śmierci, tj.:

- istnienie obawy rychłej śmierci spadkodawcy,
- gdy szczególne okoliczności uniemożliwiają zachowanie zwykłej formy testamentu,
- gdy szczególne okoliczności bardzo utrudniają zachowanie zwykłej formy testamentu.

Interpretacja przesłanki „istnienia obawy rychłej śmierci” stanowiła przedmiot zainteresowania zarówno doktryny, jak i judykatury. Starania podejmowane w celu uchwycenia istoty powyższej przesłanki nie doprowadziły do wypracowania jednolitego stanowiska. Wśród koncepcji wysuwanych w literaturze i orzecznictwie można wyróżnić następujące stanowiska: obiektywne³, subiektywne⁴, pośrednie (łącznie elementy obiektywne i subiektywne). Najwięcej zwolenników zyskała koncepcja pośrednia, stanowiąca kombinację elementów o charakterze obiektywnym oraz subiektywnym. Zgodnie ze stanowiskiem mieszanym w ramach przesłanki „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy” wyodrębnia się dwa elementy: świadomość testatora bliskiego nadejścia zgonu oraz obiektywne okoliczności, które stanowią uzasadnienie jego stanu psychicznego. Zatem rozważana przesłanka zostanie spełniona, gdy wewnętrzne przekonanie testatora o nieuchronności śmierci w niedługim czasie jest uzasadnione obiektywnymi okolicznościami. Innymi słowy „chodzi o to, aby w świecie realnym doszło do zaistnienia zdarzenia polegającego na odczuwaniu przez testatora obawy rychłej śmierci” (Kucia 2012: 87 i n.). SN w postanowieniu z 3.12.2010 r. (sygn. akt I CSK 37/10, Legalis

³ Za obiektywnym charakterem obawy rychłej śmierci opowiedzieli się: J. Gwiazdomorski (Gwiazdomorski 1990: 112), J. Kosik (Kosik 1969: 204), J.S. Piątkowski (Piątkowski 2003: 111–112), A.R. Światłowski (Światłowski 1993: 65–66). W orzecznictwie pogląd o obiektywnym charakterze wspomnianej przesłanki zaprezentowano w orzeczeniu SN z 4.07.1952 r., sygn. akt C 1321/52 (Legalis nr 683930); postanowieniu SN z 25.3.1974 r., sygn. akt III CRN 5/74 (Legalis nr 17867).

⁴ Pogląd o subiektywnym charakterze obawy rychłej śmierci podzielił m.in.: W. Żywicki (Żywicki 1971: 108 i n.). Zaś w orzecznictwie stanowisko opowiadające się za subiektywnym charakterem powyższej przesłanki wyrażono w: orzeczeniu SN z 3.11.1948 r., sygn. akt C 755/48 (LEX nr 309769); uchwale SN z 7.01.1992 r., III CZP 135/91 (Legalis nr 27564).

nr 414106) wskazał, że ziszczenie się omawianej przesłanki wymaga pojawienia się u spadkodawcy wewnętrznego odczucia o bliskim nadejściu jego zgonu, które jest konsekwencją rzeczywistych zdarzeń stanowiących bezpośrednie zagrożenie życia. W związku z powyższym terminu „obawa” nie należy utożsamiać z lękiem lub strachem przed śmiercią. Bowiem chodzi tutaj o wewnętrzne przekonanie spadkodawcy, że jego śmierć może nastąpić rychło (postanowienie SN z 15.02.2008 r., sygn. akt I CSK 381/07, *Legalis* nr 150546). Pojęcie „obawa” należy tłumaczyć jako „spodziewanie się” przez spadkodawcę rychłego zgonu (Kondek 2021: 299). W przepisach art. 952 § 1 KC ustawodawca sprecyzował, że przesłankę przedmiotową, którą ograniczono dostępność testamentu ustnego, zawężono do obawy śmierci cechującej się rychłością. Określenie „rychła” śmierć sprowadza się do nieuchronności śmierci w niedługim czasie lub prawdopodobieństwa jej nadejścia wskutek zdarzeń, które wystąpiły w życiu spadkodawcy (Haberko 2022). Przyjęcie subiektywno-obiektywnego charakteru rozważanej przesłanki przedmiotowej powoduje, że wewnętrzne przekonanie testatora o bliskim nadejściu śmierci nie może stanowić jedyne go czynnika przesądzającego o dopuszczalności dokonania ważnych rozrządzeń testamentowych w formie uregulowanej w art. 952 KC. Konieczne jest wystąpienie obiektywnych okoliczności, które usprawiedliwiłyby subiektywne odczucia spadkodawcy dotyczące jego rychłego zgonu (postanowienie SN z 27.02.2013 r., sygn. akt IV CSK 380/12, *Legalis* nr 719243). Prawnie relewantne są wyłącznie wszelkie okoliczności, które w świetle wiedzy medycznej albo doświadczenia życiowego mogą stanowić przyczynę rychłej śmierci (postanowienie SN z 14.02.2019 r., sygn. akt IV CSK 583/17, *Legalis* nr 1874803). Oznacza to, że obawa irracjonalna nie uzasadnia skorzystania z formy testamentu ustnego w celu utrwalenia ostatniej woli. Wśród racjonalnych okoliczności usprawiedliwiających sporządzenie testamentu w formie uregulowanej w art. 952 KC można przykładowo wymienić: nagłe pogorszenie stanu zdrowia, uczestniczenie w wypadku komunikacyjnym, poważną chorobę kończącą się szybkim zgonem. Ostatnia z wymienionych okoliczności wywołuje kontrowersje. Zdaniem SN zachorowanie na ciężką chorobę, która może stanowić przyczynę bliskiego nadejścia śmierci, nie jest wystarczającym uzasadnieniem dla sporządzenia testamentu ustnego. Dodatkowo wymaga się, aby nastąpiło nagłe pogorszenie stanu zdrowia lub pojawiły się nowe rokowania wskazujące na nadzwyczajną bliskość czasową śmierci spadkodawcy (postanowienie SN z 25.07.2003 r., sygn. akt V CK 120/02, *Legalis* nr 61014). W literaturze przedmiotu podnosi się, że powyższe stanowi-

ska jest zbyt rygorystyczne. Zauważa się, że poważna choroba powinna być postrzegana w kategoriach rozciągniętego w czasie procesu. W związku z tym, gdy chory od jakiegoś czasu znajduje się w bardzo ciężkim stanie, nie powinno się wymagać nagłego pogorszenia stanu zdrowia, aby przesłanka „istnienia obawy rychłej śmierci” mogła zostać uznana za spełnioną (Pazdan 2021). Przy ustalaniu, czy w konkretnym przypadku istniała obawa rychłej śmierci, istotnego znaczenia nabierają indywidualne właściwości organizmu spadkodawcy np. wiek, odporność organizmu (Skowrońska-Bocian 2011). Niezależnie od przyjęcia obiektywnego lub subiektywnego charakteru rozważanej przesłanki przedmiotowej, obawa rychłej śmierci spadkodawcy musi istnieć w chwili testowania. Posłużenie się przez ustawodawcę sformułowaniem „istnienie” skłania ku przyjęciu, że w zakresie art. 952 § 1 KC mieści się wyłącznie obawa mająca w miarę stabilny charakter (Haberko 2022). Fakt zgonu testatora w niedługim czasie po złożeniu oświadczenia woli na wypadek śmierci w formie uregulowanej w art. 952 KC nie stanowi wystarczającego uzasadnienia dla przyjęcia, że została spełniona przesłanka przewidziana w art. 952 § 1 KC (postanowienie SN z 15.04.2003 r., sygn. akt V CK 9/02, Legalis nr 79778).

Szybko rozprzestrzeniająca się epidemia oznaczała początek zmartwień nie tylko o zdrowie, lecz również życie nasze i naszych bliskich. Lęk lub strach przed śmiercią stanowił nieodłączny element nowej rzeczywistości. Pandemia COVID-19 sprzyjała nabraniu wewnętrznego przekonania o bliskim nadejściu śmierci. Toteż interesujące wydaje się udzielenie odpowiedzi na pytanie: w jakich przypadkach w dobie trwającej epidemii była spełniona przesłanka „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy”? Zastanawiające jest również to, czy w konkretnym przypadku przebieg wspomnianej choroby cechował się istotnością z perspektywy rozważanej przedmiotowej przesłanki ograniczającej dostępność testamentu ustnego? W świetle wcześniej powołanego orzecznictwa nagle zachorowanie na ciężką chorobę, która zagraża życiu spadkodawcy, jest szczególną okolicznością usprawiedliwiającą sporządzenie testamentu ustnego, o ile testatorowi towarzyszy świadomość rychłego zgonu. Niewątpliwie choroba COVID-19 stwarzała zagrożenie życia określonych kategorii osób, zwłaszcza tych, które cierpiały na inne schorzenia. W przypadku chorych przechodzących objawowo COVID-19, gdy przebieg choroby był ciężki, nie ma wątpliwości co do ziszczenia się przesłanki „istnienia obawy rychłej śmierci spadkodawcy”. Kontrowersje mogą się pojawić w przypadku chorych, u których nie występowały

lub występowały znikome objawy chorobowe. Należy zauważyć, że COVID-19 był stosunkowo nową jednostką chorobową, o której wiedza rosła wraz z rozprzestrzenianiem się epidemii. Dodatkowo okresowo pojawiały się nowe coraz groźniejsze mutacje. Wydaje się, że w przypadku osób chorych bezobjawowych lub skąpo objawowych należy wykluczyć spełnienie się przesłanki „istnienia obawy rychłej śmierci”, gdyż przy uwzględnieniu indywidualnych właściwości organizmu tych osób trudno mówić o istnieniu zagrożenia życia, znajdując potwierdzenie z medycznego punktu widzenia. Ponadto testament ustny zalicza się do katalogu testamentów szczególnych. Oznacza to, że uproszczenia procedury ostatniej woli nie należy nadmiernie rozszerzać. Bowiem, gdyby przyjąć, że samo zachorowanie na COVID-19 wiąże się z zagrożeniem życia, to przy założeniu, że osobom chorym towarzyszy świadomość rychłego zgonu oraz bez dokonania subiektywizacji poprzez uwzględnienia okoliczności konkretnego przypadku, możliwość sporządzenia ważnego testamentu ustnego istniałaby permanentnie w trakcie epidemii. Tego rodzaju rozszerzenie dostępności testamentu ustnego byłoby sprzeczne z celem, któremu mają służyć przepisy ustawy regulujące wspomniany instrument prawa spadkowego.

Drugą przesłanką przedmiotową warunkującą możliwość dokonania ważnych rozrządzeń testamentowych w formie ustnej jest istnienie szczególnych okoliczności, które uniemożliwiają lub bardzo utrudniają zachowanie zwykłej formy testamentu. Ustawodawca nie zamieścił w przepisach art. 952 § 1 KC choćby przykładowego wyliczenia szczególnych okoliczności usprawiedliwiających sporządzenie testamentu ustnego. Toteż katalog możliwych sytuacji, które uzasadniają zaistnienie przedmiotowej przesłanki limitującej możliwość sporządzenia ważnego testamentu ustnego, pozostaje otwarty. Powszechnie przyjmuje się, że wśród nich można wyodrębnić okoliczności zewnętrzne wobec spadkodawcy (np. klęski żywiołowe, epidemia, działania wojenne, katastrofa kopalniana) oraz okoliczności dotyczące spadkodawcy stanowiące trudne do przezwyciężenia przeszkody z uwagi na jego stan psychiczny lub fizyczny (np. kalectwo spadkodawcy uniemożliwiające sporządzenie każdego z testamentów zwykłych, kwarantanna związana z chorobą zakaźną). Pierwszej grupie szczególnych okoliczności należy przyporządkować obiektywny charakter, zaś druga grupa jest nacechowana subiektywnością. Cechą wspólną dla obu grup okoliczności uniemożliwiających lub bardzo utrudniających sporządzenie testamentu ustnego jest ich szczególny (Gwiazdomorski 1972: 108), niecodzienny charakter (Skowrońska-Bocian 2011: 125). Przy czym oceny nadzwyczaj-

czajności okoliczności należy dokonywać z perspektywy testatora (Kondek 2021: 303). Innymi słowy, jedynie wyjątkowe okoliczności nie noszące znamion powszechności uzasadniają złożenie oświadczenia woli na wypadek śmierci w formie uregulowanej przepisami art. 952 KC (Haberko 2022). Skorzystanie z uproszczonej formy utrwalenia ostatniej woli jest dopuszczalne, gdy szczególne okoliczności odnoszą się do każdej z trzech form testamentów zwykłych (Kordasiewicz 2015: 379; Kuźmicka-Sulikowska 2018: 118–120). Oznacza to, że w każdym przypadku konieczne jest wystąpienie okoliczności o charakterze subiektywnym, ponieważ niemożność uczynienia zadość wymogom formalnym testamentu holograficznego może uzasadniać jedynie okoliczność dotycząca spadkodawcy np. silne wzburzenie emocjonalne, wskutek którego spadkodawca nie jest w stanie spisać swojej ostatniej woli; nieumiejętność pisanie.

Przeniesienie teoretycznych rozważań dotyczących szczególnych okoliczności stanowiących przesłankę sporządzenia testamentu na grunt nowej rzeczywistości wynikającej z wybuchu pandemii COVID-19 pozwala wysnuć wniosek o niezwykle niskim prawdopodobieństwie zmaterializowania się wspomnianej przesłanki. Nie każdy spadkodawca objęty kwarantanną mógł złożyć oświadczenie woli na wypadek śmierci w formie uregulowanej przepisami art. 952 KC. Niewątpliwie w tych przypadkach niedostępne dla testatora pozostawały dwie formy testamentów zwykłych tj. testament notarialny oraz testament allograficzny. Natomiast niemożność sporządzenia testamentu własnoręcznego wymagała zaistnienia dodatkowej – innej niż objęcie kwarantanną – szczególnej okoliczności dotyczącej spadkodawcy. W związku z powyższym należy zauważyć, że w świetle obecnie obowiązującego polskiego prawa spadkowego wybuch epidemii nie jest wystarczającą szczególną okolicznością uzasadniającą sporządzenie testamentu ustnego.

3. Świadkowie testamentu ustnego

Pewne problemy będące pokłosiem pandemii COVID-19 mogą wystąpić w procedurze sporządzania testamentu ustnego. Zgodnie z unormowaniami art. 952 § 1 KC spadkodawca ustnie składa oświadczenie ostatniej woli przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków, którzy nie zostali wyłączeni przepisami art. 956 i 957 KC. Z perspektywy szybko rozprzestrzeniającej się epidemii kluczo-

wą rolę odgrywał drugi ze wskazanych przepisów. Na mocy powołanej podstawy prawnej z kręgu świadków testamentu ustnego wykluczono osoby, którym przewidziano jakąkolwiek korzyść w akcie ostatniej woli oraz małżonka testatora, jego krewnych lub powinowatych pierwszego i drugiego stopnia, osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia. Konsekwencją piastowania funkcji świadka przez którąkolwiek z wymienionych osób jest nieważność rozrządzenia testamentowego stanowiącego źródło korzyści albo nieważność całego aktu ostatniej woli (art. 957 § 2 KC). Szczególną uwagę przykuwa wymóg „jednoczesnej obecności” świadków testamentu ustnego. Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze nie poddano wnikliwej analizie wspomnianego wymogu formalnego. Według jednego z nielicznych stanowisk, aby wymóg jednoczesnej obecności świadków testamentu ustnego został spełniony, konieczna jest ich fizyczna obecność w miejscu, w którym testator oświadcza swoją ostatnią wolę (Kucia 2019: 333). W myśl zaprezentowanego poglądu posłużenie się środkami komunikowania się na odległość w celu sporządzenia testamentu ustnego przesądza o jego nieważności z powodu uchybień formalnych. Według innego stanowiska jest dopuszczalne wykorzystanie środków komunikowania się na odległość w celu sporządzenia testamentu ustnego, co wynika z uwzględnienia reguły *favor testamenti* (Załucki 2023). Argumentów przeważających na korzyść drugiego z przedstawionych stanowisk dostarcza wykładnia językowa. Słowo „jednoczesny” należy rozumieć jako odbywający się w tym samym czasie (patrz: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/jednoczesny.html>; dostęp: 24.04.2023 r.). Zaś w przypadku pojęcia „obecność” na przestrzeni ostatnich lat doszło do rozszerzenia jego znaczenia poprzez objęcie tym terminem również uczestnictwa w formie zdalnej (tj. za pośrednictwem środków umożliwiających komunikowanie się na odległość) (Walczak 2021: 1022). Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, należy opowiedzieć się za zrealizowaniem analizowanego wymogu formalnego w razie sporządzenia testamentu ustnego z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość. Przyjęcie powyższego stanowiska rozwiązywałoby problem uczestniczenia świadków w akcie testowania w przypadku odbywania kwarantanny lub izolacji związanej z chorobą zakaźną. Wydaje się, że w trakcie epidemii COVID-19 największą trudnością w procedurze sporządzenia testamentu ustnego okazywał się wymóg jednoczesnej obecności świadków, którzy nie podlegają wyłączeniu na podstawie przepisów art. 957 KC. W świetle wcześniejszych rozważań chory na COVID-19, chcący dokonać rozrządzeń testamentowych w uproszczonej formie, mógł mieć problem z zaproszeniem

trzech świadków, zwłaszcza przy uwzględnieniu ówczesnej sytuacji wykluczającej możliwość odwiedzin. Zaś personel medyczny, pochłonięty realizacją obowiązków zawodowych, nie mógł wygospodarować czasu na uczestnictwo w akcie testowania w roli świadka testamentu. Nie lepiej przedstawiała się sytuacja osób odbywających kwarantannę. W tym przypadku wymóg pozyskania świadków testamentu ustnego co prawda zdaje się łatwiejszy do spełnienia. Jednakże testator był bardziej narażony na unicestwienie swojej ostatniej woli poprzez powierzenie roli świadka testamentu osobom, w stosunku do których zachodziła niezdolność względna. Dobrym przykładem jest odbywanie kwarantanny wspólnie przez najbliższych w tym samym miejscu. Zakładając istnienie pomiędzy nimi poprawnych relacji oraz silnych więzi, to najczęściej w konkretnym przypadku właśnie te osoby mogły występować w podwójnej roli: beneficjentów masy spadkowej oraz świadków testamentu ustnego. To z kolei stanowiło źródło nieważności całego aktu ostatniej woli albo pojedynczego rozrządzenia. W konsekwencji ostatnia wola testatora nie mogła zostać urzeczywistniona po jego śmierci. W warunkach trwającej pandemii COVID-19 oraz przy uwzględnieniu niskiego poziomu świadomości prawnej polskiego społeczeństwa powołane unormowania art. 956 KC mogły często stanowić przyczynę nieważności ostatniej woli utrwalonej w formie uregulowanej przepisami art. 952 KC.

Testament ustny wyrwie skutki prawne po śmierci testatora wyłącznie wówczas, gdy jego treść zostanie stwierdzona poprzez zastosowanie jednego ze sposobów przewidzianych w art. 952 § 2–3 KC. Sposoby stwierdzania treści testamentu ustnego wywołują kontrowersje. Należy stwierdzić, że pandemia COVID-19 nie dostarczyła w tym zakresie problemów, które nie stanowiły wcześniej przedmiotu zainteresowania doktryny i judykatury.

4. Podsumowanie

Pandemia COVID-19 stała się powodem pozwalającym na przeanalizowanie regulacji prawnych dotyczących form testamentu z perspektywy niecodziennych okoliczności towarzyszących społeczeństwu. Źródłem nowych problemów pojawiających się w trakcie procedury składania oświadczenia ostatniej woli okazał się testament ustny. Jego konstrukcja prawna sprawia, że wybuch epidemii nie jest wystarczającą okolicznością usprawiedliwiającą dokonanie rozrządzeń na wypadek

śmierci w tej formie. Nowelizacja unormowań testamentu ustnego poprzez dopuszczenie możliwości posłużenia się środkami porozumiewania się na odległość byłaby krokiem w kierunku jego lepszego dostosowania do epidemicznych warunków życia. Zajmując stanowisko za utrzymaniem w polskim prawie spadkowym testamentu ustnego, należałoby zastanowić się nad umożliwieniem uczestnictwa zdalnego w procedurze testowania.

W praktyce testowania w porównaniu z testamentem ustnym lepiej sprawdzającym się w warunkach pandemii COVID-19 okazał się testament holograficzny. Mimo że własnoręczne utrwalenie ostatniej woli zostało wymienione w katalogu testamentów zwykłych, to sprawdza się również w wyjątkowych sytuacjach stanowiących pokłosie epidemii. Prostota procedury testowania cechująca testament holograficzny okazała się jego dużym atutem w dobie pandemii COVID-19. Jednakże nowelizacja wspomnianych unormowań poprzez wprowadzenie rejestru testamentów przeznaczonego do samodzielnego zarejestrowania ostatniej woli przez spadkodawcę przyczyniłaby się do zniwelowania niebezpieczeństwa nieurzeczywistnienia ostatniej woli po śmierci testatora z uwagi na niezamanifestowanie przez niego faktu dokonania rozrządzeń testamentowych. Zarówno testament notarialny, jak i testament urzędowy wyróżniały się ograniczonymi sposobnościami testowania w tych formach, co wynikało zarówno z okoliczności dotyczących spadkodawcy (np. kwarantanna, izolacja), jak i okoliczności zewnętrznych (np. wprowadzenie pracy zdalnej w całym urzędzie, czasowe zamknięcie kancelarii notarialnej z uwagi na stwierdzenie zachorowania na COVID-19 u notariusza).

Pandemia COVID-19 stanowiła kolejny impuls do podjęcia kroków zmierzających do nowelizacji prawa spadkowego w zakresie przepisów prawnych regulujących formę testamentu. Toczące się od lat dyskusje w tym zakresie powinny znaleźć realizację na płaszczyźnie prawnej. Ponadto postpandemiczna analiza unormowań dotyczących formy testamentu uzmysławia, że dostosowywanie wspomnianej części prawa spadkowego do aktualnego stanu technologii to nie tylko bezrefleksyjne podążanie za nowinkami technologicznymi oraz próba sprostania oczekiwaniom cyfrowego społeczeństwa, lecz również poszerzenie dostępności do poszczególnych form testamentu, gdy występują extraordinaryne okoliczności.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360).

Orzecznictwo

Orzeczenie SN z dnia 3 listopada 1948 r., sygn. akt C 755/48, LEX nr 309769.
Orzeczenie SN z dnia 4 lipca 1952 r., sygn. akt C 1321/52, Legalis nr 683930.
Postanowieniu SN z dnia 25 marca 1974 r., sygn. akt III CRN 5/74, Legalis nr 17867.
Postanowienie SN z dnia 8 lutego 2000 r., sygn. akt I CKN 408/98, Legalis nr 117919.
Postanowienie SN z dnia 15 kwietnia 2003 r., sygn. akt V CK 9/02, Legalis nr 79778.
Postanowienie SN z dnia 25 lipca 2003 r., sygn. akt V CK 120/02, Legalis nr 61014.
Postanowienie SN z dnia 15 lutego 2008 r., sygn. akt I CSK 381/07, Legalis nr 150546.
Postanowienie SN z dnia 3 grudnia 2010 r., sygn. akt I CSK 37/10, Legalis nr 414106.
Postanowienie SN z dnia 27 lutego 2013 r., sygn. akt IV CSK 380/12, Legalis nr 719243.
Postanowienie SN z dnia 20 marca 2018 r., sygn. akt V CSK 492/17, Legalis nr 1781971.
Postanowienie SN z dnia 14 lutego 2019 r., sygn. akt IV CSK 583/17, Legalis nr 1874803.
Uchwała SN z 7.1.1992 r., sygn. akt III CZP 135/91, Legalis nr 27564.

Literatura

Borysiak W., 2014, *Funkcjonowanie w praktyce testamentu sporządzonego w formie ustnej (art. 952 KC)*, Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
Borysiak W., 2016, *Testamenty szczególne w formie ustnej w perspektywie prawnoporównawczej*, „Prawo w działaniu”, 27, s. 108–122.
Czerwiakowski J., 1987, *Testament ustny w świetle praktyki*, „Palestra”, 10–11, s. 46–51.
Feluś A., 1996, *Testamenty. Popularnonaukowe studium kryminalistyczne*, Katowice: Wydawnictwo Volumen.
Gwiazdomorski J., 1972, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
Haberko J., 2022, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, t. III, *Komentarz do art. 627–1088 KC*, red. M. Gutowski, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
Kondek J.M., 2021, *Wpływ sytuacji kryzysowych na stosunki cywilnoprawne*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
Kosik J., 1969, *Przesłanki sporządzenia testamentu ustnego w k.c.*, „Studia Cywilistyczne”, s. 13–14.
Kucia B., 2012, *Przesłanka istnienia „obawy rychłej śmierci spadkodawcy” – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Rejent”, 12.

- Kucia B., 2019, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, t. VI, *Spadki*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa: Wydawnictwo Wolter Kluwer.
- Kuźmicka-Sulikowska J., 2018, *Okoliczności, przy których zaistnieniu możliwe jest sporządzenie testamentu ustnego według polskiego prawa spadkowego*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze”, 9, s. 107–123.
- Maciejewska-Szałas M., 2022, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, red. M. Bałwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Osajda K., 2022, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, red. W. Borysiak, K. Osajda, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pazdan M., 2021, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Piątkowski J.S., 2003, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
- Skowrońska-Bocian E., 2004, *Testament w prawie polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
- Skowrońska-Bocian E., 2011, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC, Księga czwarta, Spadki*, red. E. Skowrońska-Bocian, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
- System Prawa Prywatnego*, t. X, *Prawo spadkowe*, 2015, red. B. Kordasiewicz, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Światłowski A.R., 1993, *Obawa rychłej śmierci jako przesłanka testamentu ustnego*, „Monitor Prawniczy”, 3.
- Walczak D.J., 2021, *Sporządzenie testamentu ustnego przy pomocy środków porozumiewania się na odległość*, „Monitor Prawniczy”, 19, s. 1019–1025.
- Załucki M., 2023, *Komentarz do art. 952 KC*, [w:] *Komentarz KC*, red. M. Załucki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Żywicki W., 1971, *Testamenty ustne w świetle orzecznictwa*, „Nowe Prawo”, 1.

Inne źródła

- Tylko 8 na 100 Polaków napisało testament*, <https://www.napisztestament.org.pl/aktualnosci/tylko-8-na-100-polakow-napisalo-testament> (dostęp: 15.04.2023).
- Tylko trzynastu na stu Polaków powyżej 50 roku życia napisało testament*, <https://napisztestament.org.pl/tylko-trzynastu-na-stu-polakow-powyzej-50-roku-zycia-napisalo-testament> (dostęp: 15.04.2023).